

IN HET VOETSPoor VAN SMOKKELAARS

Georgina Howard

In het voetspoor van smokkelaars

Mijn leven op een berg in Baskenland

Vertaald door Fred Baggen

Aldus Boek Compagnie

2026

‘Met Georgina Howard wandelen door de landschappen en dorpen van Baskenland, opende mijn ogen voor een overvloed aan subtiliteiten uit de regio. Net zoals tijdens het lezen van *In het voetspoor van smokkelaars*.’

— Martin Symington, reisjournalist en auteur

Aantekening

HOEWEL ALLE GEBEURTENISSEN EN PERSONEN IN DIT BOEK echt zijn, heb ik sommige namen van mensen en plaatsen veranderd om hun identiteit te beschermen.

Opdracht

DIT BOEK DRAAG IK OP aan al mijn geweldige vrienden in Groot-Brittannië, Denemarken, Spanje, Frankrijk, Italië en Australië die me hebben gevraagd te blijven – of hebben gezegd te gaan – maar die naar me luisterden en voor me zorgden. En aan al mijn gasten van over de hele wereld die mijn gekke idee voor waar aannamen, de tien haarspeldbochten naar mijn buurtschap op de berg trotseerden en in me geloofden – op momenten dat ik nog niet eens in mezelf geloofde.

En ten slotte – maar zeker niet ten minste – aan al de fantastische Baskische boeren en herders van Amezitia die mijn gezinnetje onder hun hoede namen en ons een thuis gaven. Dit is jullie verhaal en een eerbetoon aan jullie onwankelbare gulheid en edelmoedige inborst. Ik buig diep in bewondering en dankbaarheid. Dit is jullie boek, niet het mijne.

O ja, en dan is daar natuurlijk mijn Baskische baby, Marion, inmiddels een jonge vrouw, mijn raison d'être die me in evenwicht houdt en me in even grote mate uit balans brengt. Vergeef me, lieve schat, dat ik zo uit de school klap over ons leven. Ik weet dat je dat zult doen. Dat is een van de geweldige dingen aan jou – dat doe je altijd.

Inhoud

Baskenland: een kwestie van definitie

Baskische woorden en spelwijze

Proloog   Mijn leven op een Baskische berg

DEEL 1   SCANDINAVIË

Hoofdstuk 1   **Op weg naar het noorden** – De rolstoel in de sneeuw

DEEL 2   BASKENLAND

Hoofdstuk 2   **Op weg naar het zuiden** – Alice in Wonderland

Hoofdstuk 3   **Navarra en de Basken** – Op weg naar de toekomst

- De twee definities van ‘Baskenland’ • inleiding tot Navarra • de indeling van het Baskische huis
- de Baskische erecode (*euskaldun hitza*) • Baskische ‘schaapherders’ in Amerika, Guernica • de Spaanse Burgeroorlog.

Hoofdstuk 4   **Marketing** – Telefoons en heksen

Baskische politiek en de ETA (1) • Baskische vlaggen en nationalisme.

Hoofdstuk 5   **De Baztanvallei** – Edele plattelanders, pelgrims en cider

- Levensstijl en landschap in de Baztanvallei in de zestiende eeuw • Camino de Santiago • de Codex Calixtinus, cider.

Hoofdstuk 6 **De wandelroutes vinden** – Chocoladecroissants, landkaarten en koude kopjes thee
• Geografie en topografie • Baskische mythologie (1) (lamiak) • smokkelaarsverhalen (1) • het Comet Line verzetsnetwerk in de Tweede Wereldoorlog (1).

Hoofdstuk 7 **De gasten arriveren** – Muiterij in de keuken
• Baskische bouwstijl • Spaans-Engelse cultuurverschillen.

Hoofdstuk 8 **Mensen** – Sjeiks en zilveren robots

Hoofdstuk 9 **Een Baskische fiësta** – Zo goed mogelijk
• ETA (2) • Baskische cultuur en fiësta's.

Hoofdstuk 10 **Een nieuwe vallei** – De grootmoeder, de molenaar en de struisvogel

DEEL 3 MIJN BASKISCHE BERG

Hoofdstuk 11 **Een huis met uitzicht** – De schildpad op de kraan Baskische boerderijen en het leven als boerin, Baskische huisnamen.

Hoofdstuk 12 **Mijn Baskisch dorp** – De Hello Kitty-fontein
• Het Baskische dorpsleven (1).

Hoofdstuk 13 **Een Baskische baby** – Een weldoenster met een bijl
• Het Baskische dorpsleven (2) en plaatselijke personages.

Hoofdstuk 14 **Mijn burens** – Het rubberlaarsje in de sneeuw
• De Baskische gemeenschap en solidariteit • het leven onder Franco (1) • bruiloftstradities • graven delven • de jaarlijkse varkensslacht (matanza).

Hoofdstuk 15 **Plaatselijke geschiedenis** – Koeien van blik en kikkervisjes
• De Spaanse Inquisitie in Baskenland • populaire heksenverhalen • Erfrecht • het leven onder Franco (2).

Hoofdstuk 16 **De seizoenen** – Britse onpunctualiteit
• Bouwstijl in de bergen • bijgeloof (eguzkiloreak) • hooien • jagen • heidendom • het winterfestival van de Joaldunak.

Hoofdstuk 17 **De grenzen van Baskenland en de Comet Line** – Eierpunch en petticoats
• Smokkelen (2) • de Comet Line en verzet (2).

Hoofdstuk 18 **Moeder en kind** – Slangen, tubes tandpasta en de maan
• Landbouwtradities • tuinieren volgens de maanstand • traditionele Baskische maaltijden, de Baskische taal (1).

Hoofdstuk 19 **Cultuurschok** – Maden in de speelgoedkist
• De plaatselijke tol des doods • erfelijkheidsleer.

Hoofdstuk 20 **Een familiebedrijf** – Galgje en het ongelukkige woord

- Hoofdstuk 21 **De Baskische taal** – Aardbeienijsjes en inhalige varkens
• Geschiedenis van de Baskische taal (2) • Baskische volksdichters (*bertsolariak*) • Baskische mythologie (2).
- Hoofdstuk 22 **De dorpskalender** – Kruiwagenraces en chagrijnige houtskoolmannen
• Baskische scholen • Baskische sporten • plaatselijke tradities.
- Hoofdstuk 23 **De kerk van Ituren** – Verhalen van gene zijde
• Vermoorde lichamen op de begraafplaats van Ituren
• het leven onder Franco (3).
- Hoofdstuk 24 **Huis en haard** – Paddenstoelen en marshmallows
• Landbouwtradities en landrechten.
- Hoofdstuk 25 **Gilbert: een bedrieger in mijn huis** – Muziekdoosjes en woeste bergbewoners
• Spaanse antiterreureenheid in Baskenland • culturele vooroordelen.
- Hoofdstuk 26 **Après Gilbert** – Twee bomen en een onthoofde vrouw
• Interculturele uitwisselingen.
- Epiloog 1 **Weer naar het noorden**
Identiteit en culturele integratie.
- Epiloog 2 **Terug naar huis**
Eigendom van het land.

Woord van dank
Over de auteur
Over de uitgeverij

Baskenland: een kwestie van definitie

VOOR ELKE TROTSE BASK IS ‘HET BASKENLAND’ een territoriale eenheid die bestaat uit de zeven provincies waar Baskisch wordt gesproken: Gipuzkoa (Spaans: Guipúzcoa), Biskaje (Baskisch: Bizkaia, Spaans: Vizcaya), Araba (Spaans: Álava) en Nafarroa (Spaans: Navarra) in Spanje, en Neder-Navarra (Baskisch: Nafarroa beherea, Frans: Basse-Navarre), Lapurdi (Frans: Labourd) en Zuberoa (Frans: Soule) in Frankrijk. Dit gebied wordt echter op unieke wijze gedefinieerd door culturele en taalkundige factoren.

Er is slechts één korte periode geweest, aan het einde van de tiende eeuw, toen dit ‘Baskenland’ inderdaad als een verenigde politieke eenheid bestond. Dat was tijdens het bewind van Sancho III, toen het tevens andere delen van Spanje en Frankrijk omvatte.

Hoewel dit gebied van zeven provincies vandaag de dag niet officieel bestaat, is dat wel onmiskenbaar het geval in de hoofden van de meeste Basken, en de term Euskal Herria, ‘het Baskenland’, wordt op grote schaal gebruikt door de Basken om hun thuisland mee aan te duiden.

Om de zaken nog ingewikkelder te maken, is er een officieel ‘Baskenland’ (Euskadi), ook wel de Autonome Gemeenschap Baskenland genoemd, die bestaat uit drie van de zeven provincies waar Baskisch wordt gesproken: Gipuzkoa, Bizkaia en Araba, alle gelegen in Spanje. Deze afgeslankte versie definieert Baskenland zoals iedereen dat kent, behalve de Basken zelf. Deze drie provincies tezamen vormen een van de zeventien Spaanse autonome gemeenschappen.

Dit verhaal speelt zich af in Nafarroa, dat deel uitmaakt van het cultureel en taalkundig gedefinieerd Baskenland (maar niet van het officiële) – en als ik dus, net als de meerderheid van de Baski-

sche Navarranen, in mijn verhaal verwijs naar ‘het Baskenland’, verwijs ik daarmee ook naar het taalkundig gedefinieerde Euskal Herria van Spanje en Frankrijk, in plaats van de beperkte Spaanse autonome gemeenschap genaamd Euskadi.

Baskische woorden en spelwijze

Wanneer het op Spaanse/Baskische woorden en termen aankomt, neig ik ernaar de Baskische variant te gebruiken, behalve in het geval van de grotere steden San Sebastián en Pamplona, die in het buitenland herkenbaar zijn met hun Spaanse naam. Nafarroa is de Baskische naam voor de Spaanse autonome gemeenschap Navarra; voor de Nederlandse lezer klinkt de Spaanse benaming ‘Navarra’ vertrouwder en dat is dus de spelwijze die in deze editie wordt aangehouden om het niet nodeloos ingewikkeld te maken.

Ik zal je geduld niet te lang op de proef stellen. Het gebruik van Baskische termen in dit boek is geen exacte wetenschap. Ik woon in een tweetalige samenleving waar veel Baskische woorden zijn opgenomen in de plaatselijke Spaanse volkstaal (en vice versa). In de dagelijkse conversatie nemen deze alomtegenwoordige Baskische woorden vaak de Spaanse (Latijnse) meervouds-s over, zoals het woord *pintxos* (tapas), terwijl andere termen die zich voornamelijk tot de Baskische taal beperken, beter passen bij de oorspronkelijke Baskische meervouds-k – *puskak* [stukjes, (onder) delen] bijvoorbeeld. Ook belangrijk om te weten is dat er vele versies van het Baskisch zijn, en woorden en spelwijzen zijn van het ene bergdorp naar het andere aan verandering onderhevig.

Proloog: Mijn leven op een Baskische berg

DIT BOEK HAD VELE WEINIG SUCCESVOLLE WERKTITELS: *Boven de wolken lopen, Van Birmingham naar Baskenland, Gijzelaar van een droom, zelfs Het huis aan het eind van de weg die niet bestaat*, het huis vanwaaruit ik deze woorden schrijf. (De weg bestaat nog steeds niet, de gps kan het niet laten om zelfs tegenwoordig nog bezoekers – zo'n tweeduizend avonturiers van verre oorden als Madagaskar, IJsland en Indonesië – te laten stranden bij een oude kaasboerderij aan de verkeerde kant van de berg.)

Het is alleen te danken aan mijn verkenningstochten van de eeuwenoude wirwar van schaaпsherderspaadjes, smokkelsporen en vluchtroutes over de Pyreneeën uit de Tweede Wereldoorlog, waardoor ik in eerste instantie op dit onbeduidende buurtschap stuitte. Het is zonder enige twijfel te danken aan de Baskische mensen en de prachtige landschappen dat ik ben gebleven. O ja, en ook aan een Baskische baby – met de gewoonte haar rubberlaarsjes kwijt te raken in de sneeuw.

Dit boek is het waargebeurde verhaal van mijn avonturen hier op een Baskische berg. Hoe en waarom ik erheen ging, waar het in het begin van dit verhaal over gaat, is ongetwijfeld het langste en kronkeligste pad van allemaal. Het begon allemaal in een helikopter die koers zette in de tegenovergestelde richting.

DEEL 1
SCANDINAVIË

Op weg naar het noorden

De rolstoel in de sneeuw

ZO'N VIJFENZESTIG KILOMETER ten noorden van de poolcirkel schoot de helikopter omlaag en slingerde in de huilende wind, rammelde mijn botten dooreen en herstartte mijn ziel. Door de smerige raampjes turend, laafde ik me aan deze buitenaardse landschappen: daar beneden waren bergspletten gedompeld in duisternis terwijl hun goudkleurige toppen glinsterden als gebroken glas in de laatste zonnestrallen. In het oosten klom een reusachtige maan aan de horizon en ijsbergen zo groot als vijfsterrenhotels dreven als zwanen zuidwaarts door de baai. Nooit eerder had ik me zo nederig gevoeld bij de aanblik van Moeder Aarde, maar aangezien ik de afgelopen vijf jaar in de troosteloze voorsteden van Kopenhagen had gewoond, had ik weinig gelegenheid gehad om na te denken over haar verhevener kenmerken.

Om eerlijk te zijn, was het in de eerste plaats te danken aan het Deense ministerie van Onderwijs dat ik in de helikopter zat. In een poging om toerisme uit het buitenland aan te trekken in de noordelijkste gebieden van Denemarken, waren een collega-docent en ik op een ochtend in december 1995 uitgezonden naar een klein vissersdorp aan de westkust van Groenland, om de allereerste taalschool van het eiland in werking te stellen. Hier in Sisimiut gaven we op het simpelste niveau taallessen aan eskimo's die er werkten als jagers en gidsen, en onze klaslokalen varieerden van steriele geluidsstudio's in het schoolgebouw zelf tot bloedbesmeurde walvisvaarders in de haven en door husky's getrokken sleden – de honden buiten adem terwijl ze over ijsmeren spurtten.

Nadat we een aantal weken op deze bizarre en opwindende manier les hadden gegeven, maakten we ons gereed voor vertrek. Die ochtend, terwijl we in een keet vlak bij het helikopterdek ineengedoken boven de krakende radio zaten, huilde de ijzige wind als dolle wolven en deed suizende, spuwende, bijtende windhozen van ijs en sneeuw opstuiven. Het leek wel of de uitzinnige wildemannen van het Noordpoolgebied aan het muiten waren geslagen, en de Noordse goden hadden belangrijker zaken aan hun hoofd dan zich erom bekommeren dat onze onbeduidende vliegtuigmachine veilig zijn reis kon vervolgen. En net toen we van ons plan wilden afzien, ging de wind liggen en daar gingen we, hortend en stotend door de storm als een gestoorde libelle, richting Kangerlussuaq, de Groenlandse overstapluchthaven en onze enige verbinding met de beschaving, zo'n honderddertig kilometer landinwaarts.

Terwijl we in een cirkel van het dorp wegvlogen en de rekken met gedroogde vis vervaagden tot stippellijnen in de sneeuw, begon ik de overweldigende ervaringen van de afgelopen weken te overdenken: het verschuivende groene en roze weefsel van de ongelooflijke aurora borealis en de geruststellende levertraanachtige geur van huskypups die mijn kleren nog steeds uitwasemden. Hoewel mijn botten geteisterd en dooreen geschud waren door de storm, had ik hier, aan de bevroren uiteinden van de planeet (dat elk voorstellingsvermogen te boven ging), zelden zo'n vredig gevoel ondervonden.

*

Als een soort overgangsrite veranderde deze trip naar Groenland mijn leven. Was ik er nooit naartoe gegaan, dan had ik nooit mezelf gevonden, bijna tien jaar later, in een ziekenhuisbed in Zuid-Europa, toen mijn skelet opnieuw sidderde en kromtrok

door natuurkrachten. Maar deze ervaring was van geheel andere aard. Nu kwamen de krachten die me tot op het hemd uitkleedden vanbinnen, niet vanbuiten, en de geruststellende geur van huskybont was vervangen door de indringende lucht van ontsmettingsmiddel. Maar het opvallendste verschil was misschien wel de totale afwezigheid van innerlijke rust.

Op 15 mei 2004 om 12.03 werd Marion geboren. Twee minuten later werd ze zonder plichtplegingen in mijn armen gelegd zonder dat werd uitgelegd wat ik vervolgens moest doen. Haar dunne, bleke lijfje contrasteerde grappig met een valhelm van zwart haar, en ze was zo licht, zo gewichtloos, zo verrassend weinig substantieel dat als ik niet zelf aan den lijve had ondervonden hoe ze zich uit de binnenste holtes van mijn lichaam naar buiten had geklauwd, ik geneigd zou zijn dit als een smakeloze grap te beschouwen. Ook zij leek niet erg onder de indruk. Wanneer haar ogen zich dan eens een keertje openden, bespeurde ik een zekere tegenzin om me in de ogen te kijken. Of dit kwam van uitputting na haar geboorte, kon ik niet met zekerheid zeggen – maar ik vermoedde dat het van ergernis was, terwijl ze haar lot en de herculesarbeid overdacht die op haar schouders rustte om die incompetent moeder van haar op te zwepen en in vorm te krijgen.

De reactie van haar vader was ondubbelzinnig. Hij was opgetogen door haar komst, net zoals ik had verwacht. 'Txiki, txitzina, txitzina,' zei hij met trillende stem, dolblij, 'torri, torri,' terwijl hij zijn toon verzachtte, die deed denken aan hoe de herders van zijn clan hun schapen naar de kudde riepen. Baskisch was de derde taal die ze had gehoord sinds haar geboorte een kwartier eerder. De eerste was zonder twijfel die van mij, geuit in een reeks Angelsaksische krachttermen terwijl zij zich een weg baande door het geboortekanaal, en de tweede was het Spaans van de verpleegsters die haar debuut afwachtten op de kraamafdeling van het Virgen de Camino-ziekenhuis in Pamplona (Iruña).

Haar vader tilde haar uit mijn armen en nestelde haar teder in de kromming van zijn nek, de bleekheid van haar huid en het zwarte haar was zijn evenbeeld. Toen, terwijl hij zijn benen lichtjes boog, ging hij met langzame danspassen door de afdeling, langs de wagentjes met dekentjes, verbandgaas en ontsmettingsmiddelen, met snel op en neer bewegende lippen – *pulunpa... pulunpa... pulunpa...* (boing... boing... boing...) – onder het denkbeeldige gewicht van de bellen.

De bellen mogen dragen was zijn aangeboren recht, net zoals de overige achthonderd inwoners van de Pyreneese tweelingdorpen Zubieta en Ituren, waar wij woonden, gelegen langs de oevers van de rivier Ezkurra in het noorden van Navarra. Op bepaalde dagen in de dorpskalender trokken de mannen – en de laatste tijd ook de vrouwen – hun kanten onderrokken over hun werkbroeken aan en bonden met een dik koord tien kilo zware koperen koebellen op hun rug. Deze carnavaleske figuren, of Joaldunak, zoals ze bekendstaan, komen in januari tevoorschijn om de demonen uit de dorpsstraten te verjagen, in augustus vergezeld van vuur en vlam tijdens de dorpsfeesten, en dan weer in december om Olentzero in te luiden – een stinkende, bier zuipende Baskische houtskoolman met een ezel.

‘*Pulunpa... pulunpa... pulunpa...*’ fluisterde haar vader, terwijl hij met zijn neus haar haren besnuffelde, en het kleine hoofdje op zijn schouder gaf met trillende geluidjes antwoord, beefde mee met elke opwaartse beweging van zijn heupen, vader en dochter die hun eigen persoonlijke versie van morsecode uitzonden. *Pulunpa... pulunpa... pulunpa...*

En daar was ze weer, zwarte ogen vol schrik die eventjes over zijn schouders naar me terugkeken terwijl ze hun blik alweer richtten op een ander deel van de kraamafdeling, op zoek naar mij – dat dacht ik althans – om weer dekking te zoeken achter zware oogleden. Arm klein schepsel, ze was vast en zeker op-

nieuw bezig met incalculeren wat voor steeds wonderlijkere levenslijn het lot voor haar in petto had, en de culturele en taalkundige drek die ze had geërfd. Vanuit het bed observeerde ik de twee vreemde wezens, terwijl ik, gekleed in een verschoten bloemestjesnachthemd, de pijnscheuten in mijn ingewanden na de bevaling nog steeds voelde bonken. Haar vader was mij ontegenzeggelijk het meest vreemd van de twee, gezien alle op de klippen gelopen hoop en pijnlijke misverstanden die tussen ons in waren gekomen, wat de kloof tussen vroegere verwachtingen en de huidige realiteit des te dieper maakte. *Pulunpa... pulunpa... pulunpa...*

Een halfuur na haar geboorte had ik nog steeds geen benul hoe het precies werkte met een baby de borst geven, maar dat wilde niet zeggen dat ik verstoken was van enig moederinstinct. Toen ik zeven maanden zwanger was, had ik het besluit genomen om de afgelegen schuur en voormalige schapenstal van vijftien vierkante meter, die enkele jaren eerder mijn huis was geworden, uit te breiden met een aanbouw. De schuur had een naam, net als alle Baskische woningen, Iaulin Borda, maar nadat ik er mijn intrek had genomen stond het simpelweg bekend als De Borda. Een mengelmoes van levende wezens heeft zich in de loop van de jaren gekoesterd in de verlokkingen van De Borda, van de muizen in de trapkast en de padden op het terras tot de spinnen die op de loer lagen in het voegwerk van de grijze zandstenen muren. Maar geen van hen is zover gekomen als deze Engelse lerares van dertigplus uit Kopenhagen. Nadat ik was neergestreken in een hooggelegen, eenzaam berggehucht met een spectaculair uitzicht op de uitlopers van de Pyreneeën, heeft mijn leven, en mijn identiteit, altijd en op vele manieren om De Borda gedraaid. En dus ging ik een paar maanden voor de bevalling aan de slag met de eerste van een hele reeks aanbouwsels en turnde de buiten-wc om tot een inpandig badkamer: voor ons allebei, om haar geboorte

te vieren en met de hoop dat dit nieuwe partnerschap tussen moeder en kind een langere houdbaarheidsdatum zou hebben.

Onwennig nam ik Marion vanuit mijn bed weer in mijn armen, er behoedzaam voor zorgend dat ik haar hoofdje in de kom van mijn handen hield, handen die nog steeds vol vlekken zaten van de verf waarmee ik de vorige dag de balken van De Borda had gesausd. En ik weet nog dat ik dacht dat haar kleine vlekkerige vuistjes, rauw van de worsteling van haar geboorte, er bijna net zo door de strijd getekend uitzagen als de mijne. Daar was hij dan eindelijk, een connectie, een band tussen moeder en dochter.

*

Als ik al een band voelde met Denemarken, was die niet zo bestendig. Die was al zowat vervlogen toen het toestel van Air Greenland uit Kangerlussuaq het asfalt in Kopenhagen raakte, waar de lusteloze einders oplostten in een grijs waas nog voordat ze er uit desinteresse de brui aan gaven. Met de kleuren van het noorderlicht nog rondzwevend in mijn gedachten, schreef ik een artikel met als titel 'Onregelmatige werkwoorden onderwijzen bij min veertig graden', maar ik slaagde er niet in de verbeeldingskracht van plaatselijke publicaties te vangen en dus bleef het ergens tussen mijn werknotities zitten totdat het op een dag uit mijn tas viel en ik het kwijt was.

Origineel waren mijn redenen om van Engeland naar Denemarken te verhuizen niet bepaald. Ik was naar Kopenhagen verhuisd vanwege een man. Het was enigszins toepasselijk dat ik op Valentijnsdag 1990 een tas met een paar van mijn spullen bijeengraaide, waaronder een pot Marmite, een Franse gedichtenbundel van Jacques Prévert, en Harry, een teddybeer met flaporen. Met een taaldiploma op zak en enkele bittere herinneringen aan mijn baan bij een reclamebureau in Londen, reed ik naar de oost-

kust en stak op een zeilschip de Noordzee over. Ja, ik joeg een romantische droom na, en zoals de meeste buitenstaanders overkomt, had de gezellige, behaaglijke Deense *hygge* ook mij verleid. Langzaamaan, terwijl de kruimels van kaneelbroodjes zich verzamelden op de witlinnen zitbanken van mijn vriend, en onze mokken met hete chocolademelk plakkerig werden en afkoelden, zonk de moed me met het grootste gemak in de schoenen. Ironisch genoeg zou ik zonder die noordwaartse trip naar Groenland, met zijn weidse landschappen, zijn oorverdovende stilte, zijn roep van de wildernis – of wat het ook was – waarschijnlijk nooit zuidwaarts naar de Pyreneeën zijn gereisd.

Het besluit om uit Denemarken te vertrekken nam ik rond de kerst, kort nadat ik was teruggekeerd uit het Noordpoolgebied. Onder het mom van een Engelse les had ik zojuist een paar heel leuke uren achter de rug met Bernardo en Carmen, twee studenten van de Spaanse ambassade, en het was dankzij hun opbeurende gezelschap en de rioja die ze schonken in de juiste glazen dat ik nog nagloeïend wachtte bij een bushalte op Hans Knudsen's Plads.

Het sneeuwde en om vier uur 's middags was het al donker. In tegenstelling tot helikopters in Groenland, kenden stadsbussen in Kopenhagen het voordeel van iets gewilligere weersomstandigheden, en het Deense ministerie van Transport – dat de bewonderenswaardige taak had volbracht om alle eventuele risico's in te calculeren die een stadsbus tijdens spitsuur konden overkomen – had de dienstregeling tot op het niveau van welhaast perfecte punctualiteit gebracht. Een tikje te perfect, zo zou blijken.

Terwijl ik vanuit de beschutting van het bushokje het drukke plein in me opnam, dwaalde mijn blik omhoog naar de sombergrijze gevels van de gebouwen boven me, tot leven gewekt door kleine ramen met kaarslicht en hun verheugende belofte van thuiskomen in een IKEA-interieur en de geur van versgebakken

roggebrood. En in een vlaag van nostalgie kwam het me voor dat het, als het aan de mensen in Denemarken had gelegen, en niet aan de Deense staat, elke maand van het jaar Kerstmis – of *juletid* – zou zijn geweest.

Aan de overkant van het plein stonden forenzen met asgrijze gezichten, kraag opstaand en kin neerhangend, op een kluitje in de sneeuw bij een zebrapad. In het midden van het groepje, op heuphoogte en nauwelijks zichtbaar door de rugzakken die rond zijn hoofd bungelden, zat een man in een rolstoel die – net als alle anderen op het plein – kleumend en geduldig wachtte tot het licht op groen sprong.

Zodra dat gebeurde, schuifelde het groepje de straat over en zette de man in de rolstoel zich in beweging. Maar hij kwam niet vooruit. Zijn wielen kwamen vast te zitten in de bandensporen in de sneeuw, waardoor hij een kwartslag draaide, parallel met de stoep, en midden op de weg de sneeuwstorm in werd geleid, helemaal in zijn eentje. Pas op het laatste moment lukte het hem de rolstoel rond te draaien, deze met al zijn kracht uit de rijsporen te trekken en slingerend terug te rollen naar de veilige stoeprand.

Ondanks de drukte op Hans Knudsen's Plads die avond, bekommerde niemand zich om zijn hachelijke situatie, en zag niemand de blauwe rugzak die was losgerammeld van de handvatten van zijn rolstoel en kletsnat in de smurrie op de weg was blijven liggen. Het was een tafereel dat ik enkele jaren later zou herbeleven, op een verre bergtop, toen ik een klein rubberlaarsje in de sneeuw terugvond.

In een opwelling flitste ik langs de verkeerslichten, pakte zijn tas op en rende achter hem aan, en draaide me net op tijd om zodat ik mijn bus aan de andere kant van het plein uit beeld zag verdwijnen, met perfecte Scandinavische punctualiteit. Blijkbaar was er in het systeem geen plan ingebouwd voor onvoorziene gebeurtenissen zoals spontane goede mensendaden.

En dat was voor mij het breekpunt. Dit land, met zijn doodnormale luchten en laffe horizons, zijn anonimiteit en cijfermatigheid, was niks voor mij. De sluier van comfortabele ontevredenheid die me zo lang had omhuld was eindelijk weggewaaid en nu was ik vrij. Vrij om te gaan. Maar hoe? Om wat te doen? En waarheen dan?

En toen kreeg ik van een adviesbureau de opdracht om een boek te schrijven. *Keuzevrijheid* schreef ik met als doel hun klanten aan te moedigen hun dromen te definiëren, doelen te stellen en meer uit hun leven te halen (en, uiteraard, zich in te schrijven voor hun 'persoonlijke effectiviteits'-training, die destijds in zwang waren). Gezien het feit dat ikzelf uit de droom was geholpen toen ik het schreef, was dit bescheiden zelfhulpboek waarschijnlijk voor slechts weinig mensen een inspiratie om vooruitgang te boeken met betekenisvolle veranderingen in hun leven, maar in elk geval voorzag het me van enkele interessante ideeën voor mezelf. En dus besloot ik mijn eigen niet nader onderzochte en ondeskundige theorie aan de praktijk te toetsen. Het idee was om een manier te vinden teneinde mijn hartstochten voor taal en landschappen te verenigen – hartstochten die in het voorstedelijke Denemarken weinig voedingsbodem hadden gehad.

Vier jaar na mijn avonturen in Groenland – en bijna tien jaar nadat ik de Britse kust achter me had gelaten om in oostelijke richting de liefde achterna te zeilen naar Kopenhagen – ontvluchtte ik Scandinavië voor de allerlaatste keer. Het had me vier lange jaren gekost van vergeefse uitbraakpogingen uit die gevangenis en er vol frustratie naar terugkeren, van me suf peinen en landkaarten tot in detail bestuderen in een poging een doorgang te graven onder de gewatteerde, slaapverwekkende stolp van mijn Deense leventje vandaan.

'Eindelijk ga ik ervandoor,' zei ik tegen vrienden, toen ik mijn spullen pakte, doodsbang en dolblij door het avontuur aan de ho-

rizon. ‘En deze keer ben ik niet – absoluut niet – op zoek naar een man!’ Ik nam afscheid van die *hyggeligt* avonden vol geheimpjes en gebakjes, van mijn Deense partner en fantastische vrienden – vrienden die ik om me heen heb, ook nadat dit verhaal ten einde is gekomen. Ik ging ervandoor op zoek naar iets dat nog steeds maar een droom was. Een land van rotsen, bergen en weidse horizons waar, zo zei mijn instinct, ik te midden van de grootsheid van Moeder Aarde er eindelijk van op aan kon dat een zeker hoger inzicht me er de zin van deed inzien.

Op een grijze en trieste ochtend in februari 1999, reed ik naar het zuiden met Fred, mijn enige reis- en bondgenoot. Fred, mijn blauwe tweedeurs Ford Escort. Onder de roerende zaken in zijn kofferbak verkeerden een setje Deense kandelaars, een doos earl-greythee, en een stuk of wat handgeschilderde Afrikaanse mokken (souvenirs van een van mijn vergeefse uitbraken) nu in het gezelschap van Préverts gedichten, mijn teddybeer met flaporen, en de onvermijdelijke – en onmisbare – pot Marmite.

DEEL 2 BASKENLAND

Op weg naar het zuiden

Alice in Wonderland

Madrid, maart 1999

MIJN KAART VAN EUROPA RITSELDE in de wind op de passagiersstoel van Fred terwijl ik zuidwaarts reed, de zon tegemoet. Ik schikte mijn haarspeld en drukte de pinnen stevig vast, terwijl mijn haar als een uitzinnige Medusa rondzwaaide in de geselende wind die door de open ramen raasde. Het was de enige 'airco' die Fred kon bieden, maar het was prima.

Ik was op weg naar Spanje en reed rechtstreeks naar Madrid, om Bernardo en Carmen te bezoeken, mijn voormalige studenten van de Spaanse ambassade, die net waren teruggekeerd van hun tijdelijke standplaats in Kopenhagen. Het bleek dat we allemaal rond dezelfde tijd Denemarken hadden verlaten. Ik was al gecharmeerd van hun levendige lach tijdens onze Engelse lessen, en had me ook moeiteloos laten verleiden door hun beeld van Spanje.

Ik voelde me een beetje als een tiener die zich aanmeldt voor haar allereerste krantenwijk. Ik parkeerde in een woonstraat voor hun appartement in Pozuelo, aan de rand van Madrid, en belde aan via de intercom. Nu ik mijn bestaan in Denemarken de rug had toegekeerd en half Europa had doorkruist voor dit moment, zou je denken dat ik wel een beetje beter wist wat ik aan het doen was. Terwijl ik wachtte tot ik hun stemmen via de intercom hoorde, voelde ik me plotseling overweldigd door de pure onzinnigheid van de enige vraag die ik moest stellen. Waar moest ik volgens hen nu naartoe gaan?

Ik wist niets van Spanje, en het beetje Spaans dat ik sprak was in feite een verbastering van het Italiaans dat ik me eigen had ge-

maakt tijdens een blauwe maandag als leraar Engels in Modena, en tijdens een zomerbaantje in de Franse plaats Cognac, als Italiaanstalige gids. Zelfs mijn Italiaans was niet veel meer dan een afgeleide van het Frans dat ik daarvoor had gestudeerd. De enige authentieke Spaanse woordenschat die ik bezat, had ik indirect opgedaan tijdens die lessen met Bernardo en Carmen, die voor mij het hoogtepunt van elke week waren geworden — korte flitsen van leven, kleur en vrolijkheid in een vochtige en eentonige Deense winter.

De eerste Spaanse woorden die ik ooit leerde waren *¡cállate Patty!* (hou je mond, Patty!), waarmee ik elke dinsdagmiddag bij aankomst in hun appartement werd begroet, vergezeld van het uitzinnige ritmische getik van nagels en schoenen met hakken op gepolijste vloeren. Nog voordat ze de deur openden, verried het geluid zelf al het buitenlandse karakter van de bewoners, aangezien de meeste Denen dikke wollen sokken aantrekken zodra ze over de drempel stappen. Patty, een Engelse herdershond, sprong dan het trappenhuis in, op de hielen gezeten door Carmen en Bernardo, mijn tas met Engelse boeken werd uit mijn hand gegrinst en ik werd mee naar binnen gesleurd in een vrolijke chaos van geblaf, gelach en kussen (waaronder een paar behoorlijk kwijlerige).

Het was vanaf het begin een valstrik. Telkens als er een werkwoord moest worden vervoegd of een nieuw woord moest worden onthouden, schonk Bernardo mijn kristallen wijnglas bij met een Rioja Reserva, en Carmen — met haar grote groene ondeugende ogen — saboteerde de les door tapas boven op mijn aantekeningen te zetten, olijven en manchego.

‘Ik moet weg, Bernardo, ik moet gewoon... Ik kan hier echt niet langer blijven wonen,’ flapte ik er op een sombere januari-middag uit, terwijl de wind door de Scandinavische straten onder de statige schuiframen gierde.

Bernardo, met zijn gele kasjmieren trui, grijnsde naar me terwijl hij alweer een nieuwe wijnvlek in Carmens witte linnen tafelkleed depte. Er lag een alwetende glimlach op zijn gezicht. ‘Geografie,’ zei hij, ‘*tu país es España.*’ (Spanje is jouw land.)

*

En zo, nadat we erin waren geslaagd ons los te maken van Deense bodem, kwamen we allemaal weer bij elkaar in Madrid. Hier zaten we dan, eensgezind als ontsnapte boeven en gesteund door de snel slinkende voorraad uit Bernardo’s uitstekende wijnkelder. Het werden een paar gelukkige dagen waarin we herinneringen ophaalden aan ons leven in Kopenhagen en elkaar feliciteerden met onze ontsnappingsroutes. Tijdens hun heldere momenten dirigeerden Bernardo en Carmen me naar een stoel met een grote, in leer gebonden atlas en probeerden ze me, onder voortdurend gekibbel, een beknopte inleiding in de Spaanse geografie te geven vanuit twee totaal verschillende perspectieven.

Binnen een week waren Fred en ik alweer onderweg, in noordelijke richting naar de Pyreneeën, met verschillende flessen Faustino V Reserva die in de kofferbak ingeklemd stonden tussen de Deense kandelaars en Afrikaanse koffiemokken. Mijn doel — zo hadden we besloten — was om naar Burgos en Pamplona te gaan, en vervolgens naar Huesca, waarvan zowel Carmen als Bernardo me in een zeldzaam moment van overeenstemming hadden verzekerd dat het adembenemend was. En dus leek het me, aangezien ik er nog nooit eerder was geweest, als startpunt een even goede plek als elke andere.

Maar het zou nog enkele jaren duren voordat ik er daadwerkelijk aankwam.

Als veterdrop ontvouwde de weg zich voor mij over de maanachtige, roodbruine vlakten van Midden-Spanje, terwijl het ge-

ronk van Freds motor samensmolt met de knetterende, stotterende frequenties van mijn gedachten. Ik heb altijd op deze manier gereisd; een radio heb ik nooit nodig gehad.

Terwijl ik plankgas naar de Pyreneeën reed, ergens tussen een vorig leven en een toekomstig leven in, gingen mijn gedachten terug naar alles wat had meegespeeld om dit moment te laten gebeuren. Het had natuurlijk grotendeels te maken met mijn algehele zwaarmoedigheid met betrekking tot het leven in Kopenhagen, en het schrijven van *Keuzevrijheid* was zinvol geweest omdat het me hielp mijn energie te richten en mijn gedachten op een rij te zetten. Maar als de profetische woorden van een oudere dame in een winkelcentrum in Sydney er niet waren geweest, had ik misschien niet eens de moed kunnen opbrengen om te vertrekken.

*

The Deep South, Sydney, Kerstmis 1998

Vlak voordat ik Kopenhagen voorgoed verliet, vloog ik met de kerst naar Sydney om een paar dagen op te trekken met Barry, een Australische vriend en een charmante verhalenverteller uit het zakenleven. We lunchten er urenlang uitgebreid op zijn veranda, met aan de ene kant van het bord een opzichtige *Christmas cracker* en aan de andere kant mijn gortdroge actielijst. Bovenaan de pagina stonden de woorden SPAANS-ENGELSE TAALUITWISSELING EN WANDELVAKANTIES.

‘Barry, o Barry, denk je echt dat ik dit kan? Ik bedoel, ik heb nog nooit zoiets gedaan — en ja, ik spreek dus niet eens Spaans!’

Terwijl we praatten, speurden mijn ogen de hoeken en kieren van zijn appartement af, op zoek naar mogelijke schuilplaatsen voor spinnen, een fobie die ik al mijn hele leven heb en die mogelijk – waarschijnlijk – een cruciale rol heeft gespeeld bij de conceptie van mijn enige kind enkele jaren later.

‘Weet je, meid,’ zei Barry met zijn zware Australische accent, terwijl hij zijn biertje oppakte en teder toekeek hoe de condensdruppels langs de zijkant van zijn glas naar beneden gleden, ‘je kunt het, echt. Zakendoen is ook maar gewoon de som der delen.’ Eén betekenisvol moment lang keek hij op van zijn bierglas, terwijl ik mijn blik losrukte van de schaduwen op het plafond, en onze ogen elkaar halverwege ontmoetten. Hij keek me recht in de ogen en grijnsde.

Vlak voordat Barry me afzette bij de luchthaven, stopten we bij een plaatselijk winkelcentrum. In mijn zak zat een verfrommeld vel papier met zes aandachtspunten, de conclusie van twee weken eindeloze gesprekken.

Bij de ingang van het winkelcentrum zag ik een tengere dame op leeftijd zitten aan een klein formica tafeltje met een bordje waarop stond HANDLIJNKUNDE \$20.

Normaal gesproken besteedde ik geen aandacht aan zulke dingen, maar als er ooit een moment was waarop ik wat goddelijke leiding nodig had, dan was het dit wel. Even voelde ik de stijfheid van het opgevouwen vel papier in mijn zak toen ik plaatsnam in de plastic stoel tegenover haar, en ik stak zwigend mijn handpalm naar haar uit, me ervan bewust dat mijn onmiskenbaar Britse accent me zou verraden.

‘Je bent nooit echt succesvol geweest in het leven,’ begon ze, mijn trots kwetsend, ‘maar ik zie dat je tijd doorbrengt met rondreizen door Europa... op ontdekkingstocht... onderzoek doen... en als je er veel tijd en energie in steekt, dan zul je zeker succes vinden.’

Ze pauzeerde. Ik weigerde te reageren.

‘Bal nu je vuist voor me,’ zei ze, terwijl ze loenste naar de vouwen tussen mijn gevouwen pink en mijn handpalm, ‘ik zie één... ja één... nee, sorry, twee kinderen en... en ik zie een huis... een groot huis, met veel land eromheen. Ja, veel land.’

*

Even later reden Barry en ik over de snelweg richting de luchthaven. De actielijst in mijn zak vermeldde:

Spaans-Engelse taaluitwisseling en wandelvakanties

1. Huis zoeken
2. Marketing
3. Flyers maken
4. Wachten tot de telefoon gaat
5. Leraar en kok vinden
6. Wandelingen zoeken

Toen ik hem bij de paspoortcontrole gedag zwaaide, riep hij me luidkeels na: 'Ga ervoor, meid! Ga ervoor!'

En dat deed ik.

*

Pamplona, maart 1999

Dus, bijna drie maanden na mijn terugkeer uit Australië, was ik vanuit Madrid op weg naar het noorden, op zoek naar een huis. Tegen de tijd dat we het middeleeuwse stadje Puente la Reina hadden bereikt – een belangrijke pleisterplaats langs de pelgrimsroute naar Santiago de Compostela (de Sint-Jakobsweg, algemeen bekend als de Camino de Santiago) – raakten Fred en ik uitgeput en overnachtte ik in een hotel aan de hoofdstraat. Na het eten raakte ik in gesprek met de hoteleigenaar, die me voorstelde om eerst de uitlopers van de Pyreneeën in Navarra te verkennen, om daarna pas naar de hogere en steilere valleien van Huesca, verder naar het oosten, te rijden. Omdat ik het gebied niet kende – en dus ook geen uitgesproken mening over de kwestie had – deed ik

precies wat hij voorstelde. Het dichtstbijzijnde toeristenbureau bevond zich in Pamplona, de hoofdstad van Navarra, en dat zou mijn eerste stop worden.

Ernest Hemingway, met zijn voorliefde voor wijn, vrouwen en stierengevechten, was snel overtuigd van de Fiestas de San Fermín in Pamplona en vereeuwigde ze in zijn boek *En de zon gaat op*. Net als veel anderen had ik alleen Hemingways beschrijving als leidraad, met niet veel meer dan een vaag beeld in mijn hoofd van deze wilde feesten, waar menigten, zwaaiend met rode zakdoeken, door geplaveide straten renden, achtervolgd door razende stieren. Toen ik een bord zag voor een parkeerterrein vlak bij de Plaza de Toros, besloot ik te stoppen en even rond te kijken voordat ik de oude binnenstad en de Plaza del Castillo te voet ging verkennen. Aan de buitenkant van het plein leidde een smalle trap naar een groezelig toeristenbureau waar ik in mijn mengmoesje van Frans, Italiaans en Spaans probeerde uit te leggen dat ik op zoek was naar een groot landhuis om te huren als uitvalsbasis voor een reeks taal- en wandelvakanties. Ik ben er nooit achter gekomen of ze mijn rudimentaire Spaans niet begrepen of gewoon niet geïnteresseerd waren, maar op deze onhandige intentieverklaring kreeg ik een nogal kortaf antwoord. Pas jaren later realiseerde ik me dat gedurende een groot deel van de Spaanse geschiedenis – en met name tijdens de bittere Burgeroorlog in de jaren dertig – nieuwsgierigheid werd gezien als een tweesnijdend zwaard.

Uiteindelijk stuurde de vrouw bij het toeristenbureau me op weg met een kaart van de noordelijke valleien van Navarra, waarop ze verschillende dorpen met bizar klinkende namen had omcirkeld. Daarnaast had ze een lijst toegevoegd met namen, adressen en telefoonnummers van potentiële huurwoningen die ook niet bepaald een Spaanse klank hadden.

Later die middag reed ik (meerdere keren) rond op de ringweg

van Pamplona in een poging de afslag naar Frankrijk te vinden, waarvan er vele zijn, totdat ik uiteindelijk de N121 vond richting de grens en Irun. Deze beruchte weg, de gevaarlijkste van Navarra, achtervolgd door de geesten van alle levens die hij had geëist, slingerde zich noordwaarts door groene, golvende landschappen totdat we werden opgeslokt door de bergtunnels van Belate. Toen we een kilometer of vier later weer uit de duisternis tevoorschijn kwamen, gaf de verrukking die ik voelde bij het aanschouwen van het landschap aan de andere kant me het gevoel, althans zo stelde ik me voor, dat ik Alice was tijdens haar afdaling naar Wonderland.

Navarra en de Basken

Op weg naar Daarachter

NOG VOORDAT WE IN DE TUNNELS van Belate verdwenen, was er al iets vreemds aan de hand. De wegwijzers en aanduidingen langs de kant van de weg voelden anders aan. Plotseling was er een overvloed aan Z'en en X'en (Baztan, Elizondo, Zoia, Etxalar, Dantxarinea) — van die letters die je liever niet als laatste over hebt bij een potje Scrabble!

Ik had geen idee dat ik een van de meest mysterieuze, unieke en controversiële delen van Spanje was binnengegaan. Dit gebied in de provincie Navarra was, vanwege een Spaanse afkeer van alles wat 'Baskisch' is, onder de radar gebleven en, hoewel de houding tegenwoordig verandert, wordt de regio nog steeds verrassend weinig genoemd in standaard reisgidsen.

Dit is een complex onderwerp (zie pagina 14), maar ik was een gebied binnengetreden dat deel uitmaakt van Euskal Herria, een collectieve, lokale term voor Baskenland, die alle zeven Baskisch-talige provincies omvat, ongeacht of ze in Spanje of Frankrijk liggen. Dit is echter een omstreden term en administratief gezien niet 'correct'. Over het algemeen nemen de Spanjaarden (in tegenstelling tot de Basken) het meer officiële standpunt in: politiek gezien beperkt het Spaanse 'Baskenland' of 'Baskische Autonome Gemeenschap' (Euskadi) zich tot de drie Spaanse provincies Gipuzkoa, Bizkaia en Araba. Helaas voor de Basken sluit dit hun Baskisch-talige bureaus in de provincie Navarra uit, waarvan delen — zoals ik al snel zou ontdekken — aantoonbaar het meest intrinsiek Baskisch zijn van allemaal.

En dus bevond ik me voor de Spanjaarden simpelweg en on-dubbelzinnig in de Spaanse provincie Navarra, zij het in het nog-

al afwijkende bergachtige noordelijke deel ervan, dat duizend jaar geleden, in een door de koningen van Navarra ondertekend verdrag, cryptisch werd omschreven als ‘De Bergen Daarachter’.

Interessant genoeg lijkt het woord ‘Navarra’ verschillende mogelijke etymologische verklaringen te hebben, die geen van alle bijzonder verhelderend zijn. De ene vertaalt zich als ‘de vlakke landen vóór de bergen’ en de andere als ‘geelbruine, zandkleurige landschappen’. Toch leek geen van beide de weelderige bossen en bergtoppen te beschrijven die in zicht kwamen. Het was overduidelijk dat we de ‘bergen daarachter’ waren binnengetroten.

Toen we de tunnels van Belate verlieten, voerde een steile, rechte weg ons naar beneden, een betoverend land van groene valleien en kleine, witgekalkte bergdorpjes in. Sprookjesachtige torrentjes staken uit tussen de boomtoppen, terwijl slierten bergmist en kringelende rookflarden zich ineenstrengelden en het geheel een etherisch, buitenaards gevoel gaven.

De velden misten elke rechte lijn, wat zorgde voor een gekreukeld, liederlijk ruitpatroon van weiden, bossen en granietpartijen, aan elkaar genaaid door een labyrint van stapelmuurtjes. Het was een land van hobbits, verscholen woningen en mythische wezens, van gespikkelde dalen en geheime waterbekkens in de rotsen. Je kon er honderd keer naar kijken en telkens iets nieuws ontdekken.

In tegenstelling tot de lappendeken van groene weiden waren de hellingen van de vallei diep en V-vormig, doorsneden door beekdalen en gekroond met ruige rotswanden. Het deed me denken aan een wild beest dat op zijn rug was gevallen, zijn zachte, kwetsbare buik blootgesteld aan de elementen terwijl zijn klauwen verdedigend naar de lucht sloegen. Dit was een landschap dat de identiteit van de mensen die er woonden, hun cultuur en hun taal had gevormd. En – ik had toen nog geen idee – het stond op het punt mijn eigen identiteit te vormen.

Een van de Pyreneeëndorpen die door de vrouw in het toeristenbureau op de kaart was omcirkeld, was Bera, een klein grensstadje in het noordwesten van Navarra aan de oevers van de rivier de Bidasoa. Vanaf hier snijdt de Bidasoa door een steil ravijn en stroomt noordwaarts naar de Atlantische Oceaan, waarbij de laatste tien kilometer de fysieke scheidslijn vormen – en ooit de fel bewaakte grens – tussen Frankrijk en Spanje.

Begeleid door een colonne Portugese en Spaanse vrachtwagens op weg naar de grens, volgde ik de rivier langs kleine dammen en waterkrachtcentrales, terwijl ik obsessief oriëntatiepunten vergeleek met de kaart die wijdopen op de passagiersstoel lag. Ik had toen nog geen idee wat de Bidasoa had betekend voor de smokkelaars, vluchtelingen en verzetsstrijders die hun leven hadden gewaagd om deze snelstromende rivier over te steken. Wat ik ook niet wist, was dat ik al snel, geleid door hun kinderen en kleinkinderen, hun voetspoor zou volgen, hun verhalen zou vastleggen en hun routes in kaart zou brengen.

Mijn eerste nacht in deze valleien bracht ik door in een bescheiden hotel op een kruispunt net buiten de stad. Ik checkte in en begaf me naar de bar, waar ik mijn glas wijn voorzichtig opzette terwijl ik mijn nu al beduimelde en doorgesleten kaart op de donkere houten toonbank uitvouwde. Het dorp Bera vinden was eenvoudig genoeg geweest, maar de kaart van het toeristenbureau was bij lange na niet voldoende om de verschillende vakantiehuisjes op mijn lijst op te sporen.

Verscholen in een doolhof van kronkelende bergpaadjes, hebben Baskische boerderijen van oudsher een adres van slechts twee of drie woorden, wat buitenlanders, koeriersdiensten en online boekingsystemen tot op de dag van vandaag in verwarring blijft brengen. Er zijn huisnummers noch straatnamen, alleen de onmisbare huisnamen en de namen van de dorpen of gehuchten waartoe ze behoren.

*

In de traditionele Baskische bergcultuur hebben alle huizen een naam die veel bepalender is voor iemands identiteit dan welke officiële achternaam dan ook — die laatste is een eer die is voorbehouden aan zaken als bekeuringen voor te hard rijden of belastinginspecteurs, maar die zelden wordt gebruikt tussen de dorpsbewoners onderling. Hoe vaak iemand ook verhuist, men draagt vanaf de geboorte de naam van het ouderlijk huis, die net zo onlosmakelijk verbonden raakt met iemands identiteit als zijn nationaliteit of de kleur van zijn ogen.

Het Baskische huis is veel meer dan alleen bakstenen, mortel en geldwaarde; het wordt beschouwd als een heilig instituut, iets dat meer lijkt op een ‘familiehuis’ of zelfs – enigszins zoals bij renpaarden – de ‘stal’ waartoe men ieders herkomst herleidt. Het is een heiligdom voor voorbije generaties en zowel een wieg als toevluchtsoord voor toekomstige generaties. Volgens de oude Navarrese wetten (*fueros*) had het Baskische huis (*etxea*) dezelfde status als een ambassade of een kerk en stond het dus boven de wet. Als een familielid gezocht werd, zelfs voor een ernstig misdrijf, had de politie niet het recht om het huis binnen te gaan en moest zij de lange wachttijd buiten in het struweel doorbrengen totdat de verdachte eindelijk tevoorschijn kwam.

Vanwege de kleinschalige veeteelt op basis van de zomer- en wintertrek heeft elk dorps huis zijn eigen netwerk van zomerschuren (*bordas*) in de heuvels, waar families samen met hun schapen verbleven tijdens de cruciale periodes waarin gehooïd en gelammerd werd, en men de gemaaide adelaarsvarens tot mijten stapelde. In de loop der jaren evolueerden deze sobere *bordas* langzaam tot gastvrijere woningen waar – net zoals zwaluwen die onder de dakrand van een huis nestelen – de herders de hoeken van de hooizolder isoleerden met een kalkstenen afdichting, en open

haarden en uitgeholde zandstenen wastafels in de bijna een meter dikke muren aanbrachten.

Ramen waren in die tijd een noodzakelijk kwaad en bleven trouw aan hun etymologische oorsprong (het woord ‘raam’ is van Germaanse oorsprong en betekent ‘oog van de wind’). Van oudsher was er geen glas, dus werden de openingen beschermd door lagen van steeds kleinere houten luiken, waarvan de kleinste niet veel meer overlieten dan een kleine trechter van licht (en wind) ter grootte van een konijnenhol.

Naarmate de lokale bevolking groeide, werden veel van deze geïmproviseerde zomerwoningen omgebouwd tot min of meer permanente verblijven door een bovenste verdieping aan het gebouw toe te voegen, waardoor een *planta noble* (een middelste of ‘adellijke’ verdieping) ontstond. Hier, ingekapseld tussen de warmte van de dieren die opsteeg uit de stallen beneden, en het isolerende, zoeter ruikende hooi op de zolder erboven, konden uitdijende families van ‘aristocraten’ het hele jaar door in betrekkelijke weelde leven.

In recentere jaren zijn veel van deze berg*bordas* echter verlaten, toen de lokale bevolking naar middelgrote steden trok op zoek naar werk. Maar er zijn ondernemende gezinnen die zich hebben toegelegd op het toerisme en hun immense woningen omgebouwd tot aantrekkelijke zomerhuurwoningen, van het type dat ik nu aan het opsporen was.

*

‘¿Por favor, dónde está Casa Etxeberria?’ (‘Pardon, weet u waar het huis Etxeberria is?’) vroeg ik aan een jongeman aan de bar. Het contrast tussen zijn gitzwarte haar en albasteren huid werd verzacht door de gedempte verlichting van de bar; de lichte gebogenheid van zijn vierkante schouders duidde op een zekere verlegenheid

die veel voorkomt bij Baskische mannen. Ik wees naar de naam op mijn fotokopie van het toeristenbureau: Casa Etxeberria, Bera de Bidasoa. Tel: 948776651.

De Basken staan niet bekend om hun spraakzaamheid en, nadat ik beleefd had geknikt bij zijn goedbedoelde en korte – maar onverstaanbare – antwoord, leidde ik hem voorzichtig naar een papieren servet zodat hij me een kleine kaart kon tekenen met de route ernaartoe. Gekaapt door een hele reeks Italiaanse werkwoorden, waren mijn Spaanse taalvaardigheden niet opgewassen tegen de cryptische aanwijzingen die nodig waren om boerderijen in de bergen op te sporen: ‘sla links af bij de wasplaats aan de rivier, passeer het veld met varenmijten en sla, na de *borda* in het kastanjebos, rechts af.’

De daaropvolgende weken bracht ik door met het rijden van dorp naar dorp, waarbij ik zonder scrupules zowel barmannen als barbezoekers naar de gevreesde telefoon-met-kiesschijf sleepte en hen aanmoedigde hun cartografische vaardigheden op papieren servetten te ontwikkelen terwijl ze gesprekken met verbaasde huiseigenaren ontrafelden.

In die paar weken bezocht ik zo’n twintig verschillende huurhuizen. Daarbij slingerde ik me driehonderd kilometer langs de kust van Noord-Spanje, maar kwam onvermijdelijk weer terecht waar ik was begonnen: in deze magische Baskische valleien van Noord-Navarra. Niets wat ik elders zag kon tippen aan de charme van de architectuur en de mysterieuze en verleidelijke ligging van dit land.

Uiteindelijk beperkte ik de keuze tot een huis in de Baztanvallei en besloot ik het die zomer voor een paar weken te huren. Casa Tristantenea was een grote, gerenoveerde boerderij gelegen in een walnotenboomgaard met een subliem uitzicht vanaf het houten balkon. Door de acht slaapkamers, de fitnessruimte en de grote open keuken kreeg ik royaal de ruimte voor mijn groepsvakan-

ties, terwijl het zwembad het perfecte toevluchtsoord was na de taallessen, of die nu de grillen van de Spaanse aanvoegende wijs behandelden of de fijne kneepjes van Engelse werkwoordcombinaties.

Toen ik bij de voordeur van Casa Tristantenea stond, schudde ik Marie Luisa de hand; haar ogen keken diep in de mijne terwijl ze een reservering voor het huis voor twee weken in augustus van een volslagen vreemde accepteerde. Natuurlijk stond ik erop een aanbetaling te doen, en voelde me enigszins verontrust toen ik zag dat ze die niet graag wilde aannemen — ik nam automatisch aan dat ze er eigenlijk helemaal geen zin in had om het huis aan mij te verhuren. Ze had geen idee wie ik was, waar ik vandaan kwam, of ik ooit nog terug zou komen. Ik kon het haar echt niet kwalijk nemen.

Nou ja, dat dacht ik toen.

Algauw zou ik het buitengewone belang van de handdruk in de Baskische cultuur begrijpen. Hier, in het noorden van Navarra, de bakermat van de gebieden waar Baskisch wordt gesproken, is een handdruk een erezaak die bindender is dan geld, en wordt een formele overeenkomst vaak bezegeld met een stevige handdruk die bekendstaat als de *euskaldun hitza* (het Baskische erewoord). Achteraf besepte ik dat het aanbieden van een stapeltje contant geld na onze handdruk wellicht zou zijn opgevat als een gebrek aan vertrouwen in haar woord of dat van mezelf, en Marie Luisa zou het misschien zelfs als een belediging hebben opgevat. Zoals later zou blijken, was dit zo goed als de laatste keer dat ik een aanbetaling deed voor wat dan ook in de streek.

Baskische mensen worden al eeuwenlang – en tot ver buiten deze kusten – gerespecteerd om hun arbeidsmoraal en eerlijke inborst. In het kielzog van de Californische goudkoorts van de jaren vijftig in de negentiende eeuw, en nog jaren daarna, emigreerden jonge, verarmde boeren uit de Baskische Pyreneeën

naar de afgelegen bergketens van het Amerikaanse Wilde Westen. Hier zwierven de ‘schapenhoeders’, zoals ze werden genoemd, maandenlang door de bergen met weinig meer dan hun herdershonden als gezelschap, de coyotes en ratelslangen als afleiding en het maandelijks getoeter van de bevoorradingswagen diep in de vallei, wat een vluchtige troost beloofde in de vorm van een zak bonen of een zij spek. Zelfs als de *chore girls* (vermeld op een origineel bestelformulier uit de jaren 1860) hun de mogelijkheid boden van meer gezellig vermaak, was dit een meedogenloos en eenzaam bestaan, berucht omdat het de moraal fnuikte. Maar wat er ook gebeurde, aan hun erewoord deed het nimmer afbreuk. De Baskische herders kregen zo’n goede reputatie dat, hoe haveloos ze er ook uitzagen wanneer ze zich af en toe in het dorp lieten zien, alleen al hun *euskaldun hitza* meestal volstond om een lening te krijgen, zonder dat er een andere waarborg dan hun ‘Baskische identiteit’ vereist was.

Binnen de kortste keren werd de *euskaldun hitza* een integraal onderdeel van mijn leven en werk binnen de Baskische gemeenschap. Gedurende de eerste paar jaar, terwijl ik de wandelroutes uitstippelde en de logistiek voor mijn vakanties op poten zette, verbleef ik in een gezellige B&B in Elizondo, de hoofdstad van de Baztanvallei. Daardoor werd Elizondo het belangrijkste knooppunt voor mijn activiteiten. Hier kocht ik mijn brood, haalde ik mijn wijn, deed ik boodschappen, vond ik mijn internetcafés en bouwmarkten, en al snel kreeg ik de vrije hand in de stad. Omdat ik de reputatie had opgebouwd iemand te zijn die haar woord houdt, waren de lokale Baztandarrak (inwoners van de Baztanvallei) ervan overtuigd dat mijn beloften om de rekening te betalen even betrouwbaar waren als die van henzelf, en het vereffenen van mijn schulden werd steeds ingewikkelder. Lourdes, de bakker, maakte nooit een rekening op, maar wuifde me weg zodra ik mijn hoofd om de deur stak. En Roberto, de slager, wekte de dui-

delijke indruk dat afrekenen hem veel meer irriteerde dan dat het hielp, terwijl hij met plakkerige vingers door stapels bonnetjes rommelde en een rij vaste klanten zwijgend toekeek. Wat Francisco betreft, mijn trouwe vriend en taxichauffeur: wanneer ik bij hem aanklopte, wimpelde hij mijn heimelijke pogingen om hem voor zijn diensten te betalen stevast af door op zijn fiets te springen en achter de bergen te verdwijnen. Daar stond ik dan alleen, op de veranda van zijn huis met de beurs nog in mijn hand, terwijl zijn tamme eend Donald om mijn hielen flapperde.

Het duurde even voordat ik besepte dat dit merkwaardige gedrag *niet* kwam doordat de lokale bevolking een hekel had aan geld. Integendeel. Het gebied kende een lange geschiedenis van smokkelarij en naar verluidt had Elizondo, de hoofdstad van de Baztanvallei, ooit meer banken per hoofd van de bevolking dan welke andere stad in Spanje ook. Door mijn geld te weigeren, gaven de Basken me juist het ultieme teken van acceptatie. Ze schonken me hun vertrouwen, en dat gebaar zou veel van zijn kracht verloren hebben als ze meteen mijn geld hadden aangenomen.

Dat de Baztandarrak mij op de pof geloofden was weliswaar een eer – en onmiskenbaar goed voor mijn portemonnee – maar het bezorgde me menige slapeloze nacht. In die eerste jaren, toen ik aan het eind van elke zomer terugreed naar Engeland, piekerde ik me suf over de vraag of ik iedereen wel had betaald – of ik onbedoeld mijn *euskaldun hitza* had geschonden – en stelde ik me voor dat ik in de ravijnen van de Bidasoa in een hinderlaag zou lopen omdat ik een stapeltje fotokopieën of een rondje drankjes in een dorpscafé over het hoofd had gezien.

Tijdens een toevallige ontmoeting met een paardenhandelaar met O-benen op een veemarkt in Elizondo kwam ik erachter dat eikenbomen hierin ook een rol speelden.

‘Bij zaken van groot belang,’ vertrouwde hij me toe in dat trage,

moeizame Spaans dat zo typerend is voor moedertaalsprekers van het Baskisch (en een uitkomst voor niet-moedertaalsprekers zoals ik), 'kun je het beste elkaar de hand schudden in de schaduw van een eik.'

Voor het Baskische volk is de eik altijd een symbool van kracht en gerechtigheid geweest.

Er is geen beter voorbeeld hiervan dan de boom op het centrale plein van de stad Guernica, waar sinds de middeleeuwen Baskische edelen en presidenten bijeenkwamen onder zijn uitgestrekte bladerdak om hun eed van trouw en trouw af te leggen. Deze beroemde boom, een iconisch symbool van de Baskische identiteit, overleefde ternauwernood het bombardement op Guernica in 1937 aan het begin van de Spaanse Burgeroorlog. Dat kon niet worden gezegd van de ruim vijftienhonderd mensen die die dag toevallig in het centrum aanwezig waren.

*

De Spaanse Burgeroorlog, die duurde van 1936 tot 1939, werd ontketend door een militaire opstand onder leiding van generaal Francisco Franco tegen de Tweede Spaanse Republiek. In het land ontstond een tweedeling, waarbij ultraconservatieve nationalistten het opnamen tegen progressieve republikeinen, buur tegen buur, broer tegen broer; het was het bloedigste conflict dat West-Europa had meegemaakt sinds het einde van de Eerste Wereldoorlog. Het bood een voedingsbodem voor massale wreedheden, massageweld en martelingen, en hoewel het dodental officieel op zo'n half miljoen mensen wordt geschat, is bekend dat de werkelijke cijfers veel hoger liggen, en tot op de dag van vandaag worden er nog steeds ongemarkeerde massagraven ontdekt.

Met de opkomende fascistische regeringen in het Italië van Mussolini en het Duitsland van Hitler vond Franco de bondgeno-

ten die hij nodig had en, aangezien de Basken zich tegen hem keerden, bood hij grootmoedig de Baskische gebieden aan als oefenterrein voor de Duitse Luftwaffe. In 1937 werden verschillende Baskische steden vanuit de lucht gebombardeerd, met Guernica als bekendste voorbeeld: de stad werd op een marktdag gebombardeerd en met de grond gelijk gemaakt, een tragedie die wereldwijd onder de aandacht werd gebracht door Picasso's beroemde schilderij *Guernica*. Amper een jaar na het uitbreken van de oorlog had Franco de Baskische provincies vlug veroverd, was de republikeinse Baskische regering verbannen, waren Spaanse Basken de grens over gevlucht naar de Franse Baskische gebieden en naar Noord- en Zuid-Amerika, en waren bijna dertigduizend Baskische kinderen, *niños de la guerra*, geëvacueerd naar Europa, Mexico en Rusland. In mei 1937 meerden bijna vierduizend kindvluchtelingen aan in Southampton, Engeland, aan boord van de SS Habana, elk met een identificatienummer en een zeshoekig kartonnen plaatje om hun nek met de woorden EXPEDICIÓN A INGLATERRA.

Tegen de tijd dat de Spaanse Burgeroorlog in 1939 ten einde was gekomen, had Franco de macht gegrepen en waren zo'n half miljoen republikeinen, onder wie veel Basken, de grens over gevlucht naar Frankrijk, waarvan er vijftienduizend terecht kwamen in de concentratiekampen van Franco's bondgenoten in nazi-Duitsland.

In de daaropvolgende zesendertig jaar, tot aan zijn dood in 1975, nam Franco wraak op de republikeinse 'verradersprovincies' met veelvuldige gevangenisstraffen en executies. Een van de doelstellingen van zijn vele beleidsmaatregelen om afwijkende meningen binnen de Spaanse bevolking de kop in te drukken, was de uitroeijing van de Baskische cultuur en taal, iets wat hem bijna lukte. Maar niet helemaal.

Over de auteur

Georgina Howard, oorspronkelijk afkomstig uit Birmingham, studeerde Europese talen voordat ze naar Kopenhagen vertrok. Daar werkte ze als schrijver en opleider, waarbij haar activiteiten varieerden van Engelse les aan Groenlandse eskimo's (jagers en vissers) tot interculturele bewustwording voor Deense statistici. Na acht jaar verhuisde ze naar een afgelegen Baskisch buurtschap in de Spaanse Pyreneeën, waar ze

nu ruim vijftientig jaar woont. In die tijd heeft ze het voorrecht genoten de plaatselijke cultuur en het leven in de bergen van Baskenland van nabij te leren kennen, en haar eigen individuele merk gebouwd van wandel-, cultuur- en taalvakanties. Zie haar website www.pyreaneanexperience.com.

Een weidse blik over de vallei vanuit Georgina's huis, en Georgina voor een huis in Baskische stijl in Zubieta.

Aldus Boek Compagnie, met in onze bedrijfsnaam en het logo een verwijzing naar drukker, grammaticus en uitvinder van het cursieve schrift Aldus Manutius (1449-1515), is een zelfstandige en onafhankelijke uitgeverij voor fictie en non-fictie, die zich wil onderscheiden door een persoonlijke, aandachtige auteursbegeleiding, nauwkeurige redactie, en uitmuntende vormgeving en typografie.

De uitgeverij is in februari 2016 opgericht door Fred Baggen. Ons fonds begon ijzersterk met *Onder correctoren*, het leukste boek over tekstcorrectie, spelling en taal. Binnen de eerste twee maanden na verschijnen werden er ongeveer 250 exemplaren verkocht. En dat voor een titel die strikt in eigen beheer was gepubliceerd, dus zonder distributie via het Centraal Boekhuis.

De afgelopen tien jaar verschenen bij Aldus Boek Compagnie (voornamelijk non-fictie)boeken over uiteenlopende onderwerpen: Amsterdamse twintigste-eeuwse geschiedenis van het Red Light District, fotoboeken, gedichten, romans en verhalenbundels, om er een paar te noemen.

In mei 2026 verscheen de literaire thriller *Malaparte. Een Dood Zoals Ik*, een tot nu toe niet in het Nederlands vertaalde titel van de Italiaanse bestsellerauteurs Monaldi & Sorti! In de zomer van 2026 verschijnt bij Aldus Boek Compagnie het vertaalde debuut van de Britse schrijfster Georgina Howard, *In het voetspoor van smokkelaars*, niet veel later gevolgd door een historische roman van de veelbelovende Italiaanse auteur Marco Massai.

Voor volgend jaar staan verscheidene titels op de planning: muziekboeken over Pink Floyd, over The Rolling Stones, over Supersister, en een monografie van de Amerikaanse fotograaf James Fortune.

Over nieuwe titels informeren wij u op onze website en via de media. Aldus Boek Compagnie is ook te vinden op Facebook, Instagram en YouTube.

Dit boek is gezet uit het lettertype Minion (korps 11, interlinie 15). Al het mogelijke is gedaan om de rechthebbenden van het beeldmateriaal te achterhalen. Wie van mening is enig recht te kunnen doen gelden met betrekking tot (een) afbeelding(en), gelieve zich tot de uitgeverij te wenden.

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en / of openbaar gemaakt, in enige vorm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Datamining (tekst / beeld) van deze uitgave is zonder schriftelijke toestemming van de uitgever niet toegestaan.

In het voetspoor van smokkelaars.

Mijn leven op een Baskische berg

Copyright © 2024 Georgina Howard

Copyright Nederlandse vertaling © Fred Baggen

Oorspronkelijke titel *In the Footsteps of Smugglers. My Life on a Basque Mountain*, in 2024 gepubliceerd door Bradt Guides Ltd, Chesham, Engeland

Omslagontwerp en binnenwerk Aldus Boek Compagnie

Omslagfoto voorzijde Depositphotos.com

Foto auteur Ezyê Moleda

Druk Scanlaser, Zaandam

ISBN 978 94 92819 13 0 | NUR 320

www.aldusboekcompagnie.nl

Nieuwsgierig geworden naar meer?
De boeken van Aldus Boek Compagnie zijn
verkrijgbaar in de boekhandel en via
www.aldusboekcompagnie.nl